

KRATEK PREREZ LOŠKEGA GOSPODARSTVA

Srednjeveška Loka je bila poleg upravno-političnega centra velikega dela Gorenjske tudi najmočnejše obrtniško in trgovsko središče v tem delu Slovenije. Trgovina v Loki je izredno močno cvetela, saj je skozi Loko v srednjem in novem veku do 17. stoletja vodila trgovska pot iz Štajerske preko Celja in Kamnika v Loško dolino, Tolmin in Čedad. Ta prometna zveza s Furlanijo je izgubila svoj pomen šele z zgraditvijo ceste Dunaj—Ljubljana—Trst v 17. stoletju. Rokodelci, ki so bili organizirani v cehi, so predstavljali ekonomsko hrbtenico Loke. Najstarejši cehi so bili krojaški, kovaški in trgovski, ki so imeli potrjene svoje pravice že v 15. stoletju. Monopolni položaj tega stanu je dal močno materialno osnovo za njihovo moč in veljavo. V dobi reformacije pa so cehovske obrtniške organizacije začele propadati. Mnogo obrtnikov-protestantov je moralo mesto zapustiti. Toda z raznimi privilegiji brižinskih škofov in avstrijskih vladarjev se je rokodelski stan v Loki ponovno dvignil. Tako je poznana Jesenkova ključavničarska delavnica iz 18. stoletja, še v 16. stoletju pa so v Podpulferici izdelovali smodnik in v Papirnici papir. Žal ni podatkov o velikosti obratov, o proizvodnji, niti o številu zaposlenih.

Spričo odkritij novih ozemelj v prvih stoletjih novega veka so se odprla evropski ekonomiki nova tržišča. Naraščajočemu povpraševanju po blagu cehovski proizvodni sistem ni bil sposoben zadovoljiti, zato se je začel v svoji strukturi rušiti. Ta proces se je začel v Evropi že v 15. in 16. stoletju. V evropsko ekonomiko je začela prodirati kapitalistična manufaktura s svojo delitvijo dela, kar predstavlja močan vzpon v razvoju proizvodjalnih sil. Francoska revolucija je s svojimi idejami liberalnega gospodarstva temeljito pometla z ostanki cehovskega proizvodjalnega sistema. V Loki je francoska okupacija v prvih letih preteklega stoletja za nekaj let strla cehovski monopolizem in odprla pot prosti proizvodnji in trgovini. Kljub temu, da je avstrijska oblast po restavraciji vrnila cehom njihove pravice, se ti nikoli niso več dvignili do nekdanje moči.

Letu 1805 je avstrijska vlada vsa posestva brižinskih škofov sekularizirala in prevzela vse njihovo imetje. Tako je prišlo tudi imetje brižinskih škofov na loških tleh v državno posest, s tem pa je začela usihati ekonomska moč Loke, katero je polagoma začel prevzemati sosednji Kranj. V Loko je kapitalistična manufaktura in kasneje kapitalistična proizvodnja prodrla razmeroma pozno. Iz nekdanjih močnih cehov usjarjev, klobučarjev in ostalih se je razvila v Loki vrsta obrti, ki se je kasneje, na prelomu 19. in 20. stoletja, razvila v manjše industrijske obrate. Obrtniki so se krčevito upirali kapitalistični proizvodnji, vendar niso mogli vzdržati konkurence. Medtem ko opazimo v Kranju močan vzpon industrijske dejavnosti, je šel v Loki

ta razvoj mnogo počasneje. Glede na svoj položaj in obrtniške tradicije se je vedno bolj razvijala lesna in tekstilna industrija, mnogo manj pa kovinska. Za počasni razvoj industrijske dejavnosti je poleg objektivnih razlogov značilno še dejstvo, da je del meščanskih krogov Loke oviral razvoj industrije na tem področju, kar je imelo za posledico odhajanje odvečne delovne sile iz Loke na druga področja. Isti del meščanskega razreda se je protivil zaradi svojih ozkih interesov tudi gradnji železniške proge, ki bi morala biti speljana po drugi, mestu bližji trasi.

Do prve svetovne vojne je bila v Loki zgrajena elektrarna. Podjetje, ki je bilo ustanovljeno leta 1893, je v Binklju zgradilo hidrocentralo, v Starem dvoru pa parno centralo. Pogonska moč je znašala pri vodni turbini 250 KM, pri Diesel motorju pa 250 KM s parnim agregatom 650 KM. Dejstvo, da je bila zgrajena prva centrala in instalirana prva javna razsvetljava v Loki, dokazuje, da so bile tu v preteklosti tudi napredne gospodarske sile, ki so utirale pot novim, naprednim gospodarskim oblikam. Od večjih lesnih predelovalnih obratov je treba omeniti podjetje Dolenc, ki je bilo ustanovljeno že 1863. leta in podjetje Hajnrihar, ki je bilo ustanovljena leta 1884, v tekstilni stroki pa tovarno sukna Krenner, ki je bila v prostorih sedanje tovarne klobukov. Viri navajajo, da je tovarna zaposlovala mnogo delavcev in da se je blago dobro prodajalo na razne kraje. V Puštalu so izdelovali glavnike, ki so jih dobro prodajali in se je obrt ohranila do današnjih dni. V kovinski stroki je pomembno podjetje Švicarja Schneiterja, ki ga je organiziral leta 1912. Omembe vreden je še Koširjev valjni mlin, ki se omenja že v 15. stoletju.

V času med obema svetovnima vojnama se je v Loki najbolj razvila tekstilna industrija. Iz opuščene Krennerjeve tovarne sukna je bila ustanovljena leta 1921 delniška družba »Šešir«, tovarna klobukov, ki se je močno plasirala na inozemskih tržiščih. Leta 1936 je zaposlovala 173 delavcev in nameščencev. Leta 1933 je bil ustanovljen za Loko najvažnejši industrijski obrat »Škofjeloška predilnica« s 7000 vreteni. Predelovala je indijski in ameriški bombaž v prejo. Leta 1936 je zaposlovala 100 delavcev. Viri navajajo, da je bilo letno izplačanih 1.000.000 dinarjev za delavske mezde. Pomembna tekstilna tovarna je bila tudi Brumen & Thalerjeva izdelovalnica bombažne tkanine, ki jo je ustanovil leta 1934 Rado Thaler. Prejo je 50% uvažala iz ČSR, Poljske in Nemčije. Izdelovali so blago za perilo, cefirje in flanele. Zaposlenih je imela 100 delavcev in uslužbencev. Isti Thaler je ustanovil leta 1928 industrijo odev in vate. V letih 1934 do 1936 so bile delavnice povečane. Izkoriščali so odpadke bombaža.

V lesni industriji sta se podjetji Dolenc in Hajnrihar tako razširili, da sta v letu 1936 zaposlovali na področju Loke in ostalih krajev, kjer sta posedovali obširne gozdove. Dolenc do 200 in Hajnrihar do 500 delavcev. Podjetje Dolenc je izdelovalo vezani les, zaboje in doge za sode. Letna proizvodnja je znašala do 14.000 m³ raznega lesa in lesnih proizvodov. Večino izdelkov so izvažali v Italijo in dežele ob Sredozemskem morju. Podjetje Hajnrihar je izdelovalo tudi parket. Letna kapaciteta je znašala do 30.000 m³ raznih lesnih produktov. Največ so izvažali v Italijo in v Grčijo.

Poleg zastarelega Koširjevega valjčnega mlina je bilo leta 1923 ustanovljeno mlinsko podjetje »Trata-mlin«, ki je zaposlovalo na Trati večje število domačih delavcev.

Podjetje Schneider je leta 1929 zgradilo modernejše tovarniško poslopje in ga opremilo z novimi stroji. Leta 1933 je začelo izdelovati hladilnike za živilsko industrijo in obrt. Izdelovali so tudi turbine, katere so plasirali na domačem trgu. Leta 1936 so zaposlovali okoli 29 delavcev in nameščencev.

Celotno število v loški industriji zaposlenih je znašalo leta 1936 ca. 500 delavcev in nameščencev. Zaradi prepočasnega razvoja industrije pa se je moral precejšnji del prebivalstva zaposlovati v bližnjem Kranju.

V času nemške okupacije je proizvodnja padla, saj je velik del Ločanov sodeloval v NOB, bil izseljen ali pa v koncentracijskih taboriščih. Industrijski objekti in oprema v času vojne niso bili poškodovani niti izropani. Naši vojski je s pomočjo sodelavcev v industriji uspelo preprečiti ropanje in uničevanje industrijske imovine. Večji del lastnikov proizvodnih podjetij pa se je priključil okupatorju. Z zaplenbo imovine okupatorjevih sodelavcev in kasnejšo nacionalizacijo je vsa pomembnejša industrija in večja obrt prešla po osvoboditvi v splošno ljudsko premoženje.

Nova ljudska oblast je takoj spravila v pogon vse proizvodne obrate, kjer so delovni kolektivi stalno povečavali proizvodnjo. Sestavljen je bil gospodarski plan, ki je predvidel močan razvoj elektrogospodarstva in težke industrije.

Bivše kovinsko podjetje Schneider je izdelovalo vodne turbine za pridobivanje pogonske sile električnih generatorjev. Z dograditvijo »Litostroja« v letih 1948 in 1949, ki je začel izdelovati turbine, je bil prevzet skoraj ves delovni kolektiv bivšega Schneiderjevega podjetja, ki je predstavljal najboljši kader strokovnjakov na področju proizvodnje turbin. Loško podjetje je bilo priključeno sedanjemu SKIP v Vižmarjih pri Ljubljani, od koder je bilo administrativno in operativno vodeno do leta 1953.

Vojaška baza na Trati se je preimenovala v LIP »Jelovica« pod operativnim vodstvom JLA. Lesna obrata Hajnrihar in Dolenc pa sta prešla pod administrativno in operativno vodstvo LIP iz Kranja. Po osvoboditvi leta 1947 je bilo na Trati ustanovljeno še lesno podjetje »Gradis«, ki je delalo izključno za potrebe »Gradisa« in imelo svoje administrativno in operativno vodstvo pri centrali v Ljubljani. Vsa lesna industrija se je močno dvignila. Nabavljeni so bili novi stroji in zgrajeni novi objekti. Lesna industrija na Trati je v prvih petih letih po osvoboditvi dajala močan prispevek k obnovi in graditvi bazične industrije.

Tekstilna tovarna v Vincarjih je obratovala do leta 1949, nato so bili stroji prepeljalni v druge tekstilne tovarne. V opuščene prostore se je leta 1950 vselilo elektrokovinsko podjetje »Motor«. Gorenjska predilnica pa je stalno povečavala proizvodnjo, čeprav niso bila za razširitev porabljena večja investicijska sredstva.

Do leta 1952, v času administrativno centraliziranega gospodarstva, moramo ugotoviti, da je loško gospodarstvo, predvsem industrija, kazala znake stagnacije. Dejstvo, da so bila vsa administrativna in operativna vodstva pomembnejše industrije izven področja in kompetenc mestne občine Loke, pa je imelo pa posledico upadanje industrijske dejavnosti in zaposlitve. S procesom decentralizacije oblasti in gospodarstva ter s prevzemom upravljanja tovarn po delovnih kolektivih se je pokazal pomemben preokret v vseh panogah gospodarstva. Izkristalizirali so se enotni pogledi na razvoj loške industrijske dejavnosti in gospodarskega razvoja.

Kovinska industrija je dosegla znaten napredek. Leta 1953 se je SKIP osamosvojil, preimenoval v Strojno podjetje ter se svojimi izdelki dobro plasiral na domačih tržiščih. Spričo pretesnih prostorov ima Strojno podjetje v načrtu preselitev svojega obrata na Trato v bivšo Hajnriharjevo žago. V ta namen so pričeli graditi objekt, v katerem bo montiran strojni park. Preselitev podjetja je predvidena za leto 1956. Pilarna Reteče, ki predstavlja edini industrijske obrat v Retečah, pa si gradi nove proizvodne prostore.

V lesni industriji je narejen pomemben korak k reševanju problematike lesne industrije. Podjetji »Jelovica« in LIP sta se spojili v novo medzadružno lesno podjetje »Jelovica«. Slej ko prej se bo moral priključiti podjetju še »Gradis«, ki ima svojo centralo v Ljubljani. S strani delavskih svetov pa je že urejena priključitev Tovarne furnirja iz Bodovelj k novemu medzadružnemu lesnemu podjetju, ker se zaradi neprimerne dosedanje lokacije ni mogla razvijati. Še posebno neugodna je bila zanjo velika oddaljenost od železniške postaje. Podjetje se bo preselilo v prostore bivšega LIP.

Tekstilna industrija bo v bodočnosti Loke predstavljala še vedno eno najmočnejših gospodarskih panog. Potrebno bo povečanje proizvodnje v Gorenjski predilnici. Zelo nujno rešitev pa zahteva Tovarna klobukov, kjer so obratni prostori in oprema zastareli in iztrošeni.

V zadnjih letih se je konsolidiralo tudi gradbeno podjetje »Tehnik«, ki bo v doglednem času s primerno mehanizacijo kos vsem gradbenim nalogam Loke in večjega dela Gorenjske. Močan razvoj kaže tudi transportno podjetje »Transturist«, ki je bilo ustanovljeno leta 1954 iz dveh podjetij: Kranjskega zadružnega podjetja »Špedicija« in podružnice ljubljanskega SAP.

Rast števila v gospodarskih organizacijah zaposlenih je razvidna iz naslednje tabele:

	Panoga	ustanov.	1936—1940	1953	1954	1955
111	Elektrarna Loka	1893	16	9	9	10
117	Pilarna Reteče	1932	6	15	15	17
	Strojno podjetje	1912	29	41	68	114
122	Lesna industrija:					
	Jelovica	1945	30	311	282	396 415
	Trata	1863	70	115	114	
	Gradis	1947	—	159	150	150
	Tovarna furnirja Bodovlje	1920	10	80	80	85
124	Gorenjska predilnica	1933	100	470	490	492
	Tovarna klobukov »Šešir« .	1921	175	147	145	166
	Odeja	1928	5	23	23	23
	Tekstilna industrija Bru-					
	men & Thaler	1934	100	—	—	—
127	Mlinsko podjetje Trata . . .	1923	3	13	14	15
	Gradb. podjetje »Tehnik« .	1954	—	—	112	120
	Transportno podjetje					
	»Transturist«	1954	—	—	31	45
			572	1383	1333	1750

Ekonomska analiza kaže, da bo treba pospeševati in razširjati elektrokovinsko industrijo, tekstilno industrijo obdržati na dosedanjem nivoju, lesno

industrijo postopoma preusmerjati k finalnim produktom, vso novo delovno silo pa zaposlovati v kovinski industriji. Struktura prebivalstva kaže, da postaja Loka industrijsko mesto. Po podatkih iz leta 1954 je slika naslednja:

a) družbeni sektor gospodarstva:		
1. industrija	1410	54,5 %
2. obrt, trgovina, gostinstvo in promet	302	11,7 %
b) državna uprava, prosveta, zdravstvo, socialno skrb-		
stvo, družbene organizacije	120	4,7 %
c) privatni sektor obrti	350	13,6 %
d) privatni sektor kmetijstva	400	15,5 %
skupaj	2582	100 %

Poleg tega je na področju Loke še okrog 480 upokojencev. V prihodnjih letih je pričakovati še močan priliv delavstva v kovinsko industrijo, tako da bo odstotek industrijskega delavstva še narasel.

Pri ustvarjanju narodnega dohodka predstavlja industrija daleč največjo postavko.

	v 000 din	
Industrija, promet in gradbeništvo	757,665	78,0 %
Kmetijstvo:		11,0 %
a) državni sektor	850	
b) privatni sektor	107,000	
Trgovina	20,406	2,0 %
Gostinstvo	10,950	1,2 %
Obrt:		
a) državni sektor	37,103	3,9 %
b) privatni sektor	38,040	3,9 %
skupaj	971,992	100,0 %

Narodni dohodek na enega prebivalca Loke (9000) kaže v primerjavi z okrajem Kranj, LRS in FLRJ naslednja lestvica:

Loka	108.000.—
Kranj	204.000.—
LRS	117.000.—
FLRJ	64.000.—

Pregled kaže, da je Loka z narodnim dohodkom na enega prebivalca nad jugoslovanskih povprečjem, blizu slovenskega povprečja ter močno pod kranjskim povprečjem. Sorazmerno nizek narodni dohodek v kmetijstvu je delno tudi posledica obstoječega sistema akumulacije.

V okviru utrjevanja gospodarske moči loške komune je bila formirana Komunalna banka, preko katere bo loška občina sprovajala svojo finančno politiko v cilju dviganja obrtniške dejavnosti, pospeševanja turizma ter pravilnega usmerjanja gospodarskih investicij.

Smer razvoja industrije v Loki predstavlja organsko kontinuiteto rasti proizvodnih sil od cehovskega proizvodnega sistema, preko kapitalističnega v socialistični gospodarski sistem kot najmodernejšo proizvodjalno obliko, ki

je likvidirala antagonistična družbena protislovja. Sistem delavskega samoupravljanja, zbori volivcev in ostali organi družbenega upravljanja bodo ojačili samoupravo loške komune, da bo zaživela v enoten, močan gospodarski organizem, ki bo zaposloval tudi tisti del prebivalstva, ki mora iskati zaposlitev v oddaljenih krajih. Razvijanje gospodarstva Loke pa predstavlja tudi pomemben prispevek k razvoju in krepitvi gospodarskih sil naše socialistične domovine.

Literatura

Pokorn: Loka. Dom in svet 1894.

Gorenjska. V Ljubljani 1931.

Škofja Loka in njen okraj v luči gospodarskih in kulturnih prizadevanj. Škofja Loka 1936.

Krajevni leksikon Dravske banovine. Ljubljana 1937.

P. Blaznik: O cehih na Slovenskem. Ljubljana 1940.

M. Golia: Obrtniško življenje v preteklosti. [Celje] 1951.

K. Marx: Kapital. V Ljubljani 1952.

Družbeni plan in proračun Ljudskega odbora mestne občine Škofja Loka za leto 1955. (Ciklostil.)